

leri çok dağılmış olmakla beraber, Ankara'da Millî Kütüphane'de iyi bir koleksiyonu vardır. Oğlu Nâsır Çizer'deki resim ve krokilerle yakın dostu Fuat Şemsi İnan'daki seçme eserler Kemal Erhan koleksiyonuna intikal etmiştir. Kendisinin "kırk ambar" adını verdiği ve içi kroki, küçük resimler, meraklı olduğu küfî yazı tertipleri, tezyinî motifler, kendi fikirleri, beğendiği hikmetli sözler ve beyitlerle dolu defterleri ve daha pek çok malzeme ise talebesi Dr. Süheyl Ünver tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sami Yetik, *Ressamlarımız*, İstanbul 1940, I, 118; S. Pertev Boyer, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devrinde Türk Ressamları*, Ankara 1948, s. 78-85; A. Süheyl Ünver, *Ressam Ali Rıza*, İstanbul 1949; a.mlf., "İstanbul ve Boğaziçi Ressamı Ali Rıza Bey", *Şehremâneti Mecmuası*, sy. 70, İstanbul 1930 (ayrı basım); Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1954-64, III, 148; a.mlf., "Yeni Resim Sergisi Münasebetiyle", *Akşam Gazetesi*, İstanbul 25 Mayıs 1340; Uğur Derman, *Ressam Ali Rıza Bey'in İstanbul'u*, Ankara 1977; Hasan Duman, *Katalog*, s. 312; *Ali Rıza Bey Kataloğu* (Yapı Kredi Bankası yayınları), İstanbul 1988; Ali Rıza'nın Hayatı ve Eserleri, *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi* (Özel Sayı), sy. 18, İstanbul 1330, s. 130; Şehabettin Uzluk, "Üstad Ali Rıza Bey", *SF*, sy. 1469 (1337); Hasan Vecih, "Ankara Resim Sergisi Münasebetiyle", *HM*, sy. 31 (1927).

M. UĞUR DERMAN

ALİ RIZÂ PAŞA

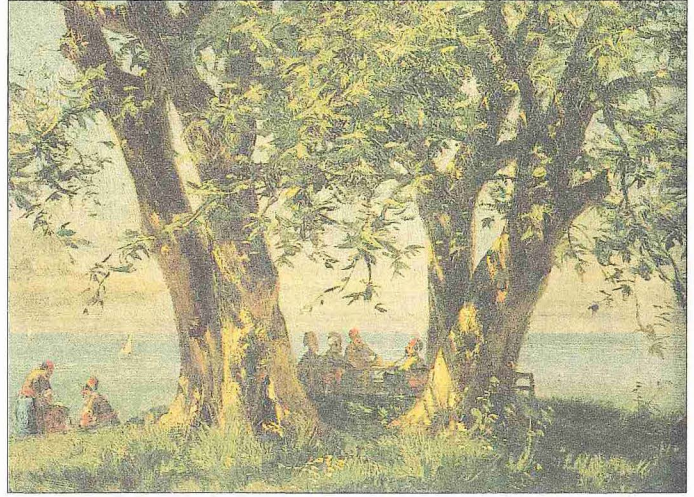
(1860-1932)

Osmanlı sadrazamı.

İstanbul'da doğdu. Nizâmiye'den emekli jandarma binbaşısı Tâhir Efendi'nin oğludur. İlk tahsilinden sonra askerî idâdîye ve Harbiye'ye girdi. Kurmay sınıflarını da tamamladıktan sonra 1886'da sınıfının birincisi olarak kurmay yüzbaşı rütbesiyle Harbiye'yi bitirdi ve mektepte hoca olarak kaldı. Bir yıl sonra bilgisini arttırmak üzere Almanya'ya gönderildi. Bu sırada kolağalığına ve binbaşılığa terfi etti. Döndükten sonra kaymakamlığa yükseldi (1890). 1891'de Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dairesi'nin dördüncü şubesine ve buna ek olarak Harbiye'ye hoca tayin edildi. Bu arada çeşitli komisyonlarda görev aldı.

1895'te miralay olan Ali Rızâ Paşa, Harran'da çıkan isyanı bastırmakla görevlendirilen kuvvetin kurmay heyetinde bulunduğu için Harbiye'deki hocalık-

Ali Rızâ Bey'in
yağlı boya
bir tablosu

tan ayrıldı. Bir ara Bulgaristan sınırında tahkikat yapmak üzere kurulan komisyona başkanlık etti. Türk-Yunan Harbi sırasında Askerî Harekât Dairesi müdürlüğü yaptı. 1898'de miralvalığa terfi ederek Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dairesi'nin birinci şubesi müdürlüğüne getirildi. 1901'de feriklik rütbesiyle Beşinci Nizâmiye Üsküp Fırka-i Askeriyyesi komutanlığına, 1903'te Manastır valiliğine, buna ek olarak da Manastır kumandanlığına tayin edildi. Manastır Rus konsolosunun öldürülmesi hadisesinden dolayı Trablusgarp'ta mecburi oturma cezası aldı. Bir buçuk yıl burada kaldıktan sonra 1905'te Yemen'de çıkan isyanı bastırmakla görevlendirildi. Birinci feriklik ve hemen arkasından müşirlik rütbesine terfi ettirilen Ali Rızâ Paşa, Yemen isyanını bastırdıktan sonra, 1906'da Hamidiye Demiryolu İşletme Nezâreti'ne tayin edildi. II. Meşrutiyet'in ilânından (23 Temmuz 1908) sonra İkinci Ordu müşirliğine getirildi. 14 Ağustos 1908'de ise boşalan Harbiye Nâzırlığı'na tayin edildi. Aynı zamanda yâver-i ekrem ve âyan âzası olan Ali Rızâ Paşa'nın Harbiye nâzırlığına İttihatçılar, mutlakiyet taraftarı olduğunu ileri sürerek karşı çıktılar. Çeşitli baskılar sonucu Sadrazam Kâmil Paşa, Mısır fevkalâde komiserliği göreviyle Ali Rızâ Paşa'yı kabineden uzaklaştırmak istediyse de padişah bunu kabul etmeyince Kâmil Paşa istifa etti. Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadâreti sırasında ikinci defa Harbiye Nâzırlığı'na tayin edildiyse de 31 Mart Vak'ası üzerine istifa etti. Ardından Üçüncü Ordu Erkân-ı Harbiyye reisliğine getirildi. Bu görevde iken, Selânik'te sürgünde bulunan II. Abdülhamid'in orduya bağışladığı servetini teslim aldı. Balkan Harbi sı-

rasında Garp Ordusu başkumandanlığına tayin edildi. Savaşın aleyhimize gelişmesi üzerine İstanbul'a nakline karar verilen Abdülhamid'le görüştü. Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra kurulan Tevfik Paşa kabinesinde (11 Kasım 1918) Bahriye nâzırı olan Ali Rızâ Paşa, kabinenin istifasından bir gün sonra tekrar kurulması sırasında görevini korudu (13 Ocak 1919). İtilâf devletlerinin baskıları sonucu Tevfik Paşa kabinesi istifa edince (3 Mart 1919) görevinden ayrıldı ve Şehzade Abdürrahim Efendi ile birlikte Bursa ve İzmir vilâyetlerinde teftişlerde bulundu.

Yunanlılar'ın İzmir'i işgalleri üzerine 15-16 Mayıs 1919 gecesi istifa eden ve 19 Mayıs'ta tekrar kurulan ikinci Damad Ferid kabinesinde Meclis-i Vükelâ memurluğuna tayin edildi. İstifa ettikten bir gün sonra (21 Temmuz 1919) kurulan üçüncü Damad Ferid kabinesinde Ticaret ve Ziraat nâzırlığına getirildiyse de kabul etmeyerek eski görevinde kaldı. Bu arada Bahriye Nezâreti vekilliğini yürüttü. Millî Mücadele'yi bastırmak için her çareye başvurmaktan çekinmeyen Damad Ferid, Sivas Kongresi'nden sonra, Millî Mücadele taraftarlarının yoğun baskıları sonunda istifa etmek zorunda kaldı (30 Eylül-1 Ekim 1919 gecesi).

Ali Rızâ Paşa müşir pâyesi ile 2 Ekim 1919'da sadrazamlığa getirildi. Kuvâ-yı Milliye ile uzlaşmak isteyen yeni sadrazam, kabinesinde Mersinli Cemal Paşa, Sâlih Paşa ve Hâdi Paşa gibi Kuvâ-yı Milliye taraftarlarına görev verdiği gibi Cevat Paşa'yı da Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye reisliğine getirdi. Bu sırada Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa, Ali Rızâ Paşa'ya gönderdiği 3 Ekim 1919 tarihli telgrafında, milliyetçilere sempati

duyan kimselere hükümette görev verilmesini memnurlukla karşıladığını, yeni kabineye yardımcı olmak istediklerini, ancak Damad Ferid kabinesinde görev almış Millî Mücadele aleyhtarlarının yeni kabineye alınmış olmalarını onaylamayacaklarını bildirdi. Ali Rızâ Paşa da ertesi gün Hey'et-i Temsiliyye'ye gönderdiği gizli telgrafla, Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararların incelenmek üzere acele hükümete gönderilmesini istedi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuda geniş bilgi vermesi üzerine, uzun ve imzasız bir telgraf daha göndererek hükümetin milletin istekleri doğrultusunda çalışacağını, anayasaya göre bütün milletin gücüne ve iradesine dayanılarak Osmanlı Devleti'nin dağılmasının önleneyeceğini, mütareke tarihindeki sınırlar içinde kalan toprakların Wilson prensiplerine uygun olarak padişahın yönetiminde bırakılmasının istenildiğini, Meclis'in toplanmasına kadar herhangi bir taahhüt altına girilmeyeceğini, barış konferansına millî davaları bilen dürüst kimselerin gönderileceğini bildirdi.

Ali Rızâ Paşa'nın bu telgrafı, Sivas Kongresi'nde alınan kararların ve Millî Mücadele için atılan adımların ilk defa İstanbul hükümeti tarafından benimsendiğini göstermektedir. Fakat sadrazam devletin iki başlı yönetim havasına girmesinden çekiniyordu; Anadolu'daki harekâtın İstanbul'dan bağımsız davranmasını ülkenin bütünlüğü açısından tehlikeli buluyordu. Telgrafında milletin kaderi hakkında karar verecek olan Millet Meclisi'nin bir an önce toplanmasının zaruretini dile getirerek Mustafa Kemal'den bağımsız davranışlardan çekinilmesi ve seçimlere müdahale edilmemesi hususunda söz vermesini istedi. Mustafa Kemal Paşa da kendilerinin hükümette yardımcı olabilmesi için, önce hükümetin Millî Mücadele teşkilâtını iyi karşıladığını açıkça ilân etmesi gerektiği cevabını verdi. Ayrıca Damad Ferid'in hânce davranışına alet olanların cezalandırılmasını, Millî Mücadele'ye katıldıkları için görevlerinden atılan milliyetçilerin iade edilmesini istedi. Fakat Ali Rızâ Paşa bu istekleri cevapsız bıraktı.

Karşılıklı telgraflarla yapılan bu görüşmeler bir süre sonra çıkmaza girince, Cemal Paşa'nın ricası üzerine gazeteci Yunus Nadi, İstanbul hükümeti ile Sivas'taki Hey'et-i Temsiliyye'nin uzlaşması konusunda yoğun faaliyete başladı. Bundan da bir sonuç alınamayınca, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa bizzat telgraf

Ali Rızâ Paşa (İÜ Ktp., Albüm, nr. 91045)

başında Mustafa Kemal'le temas kurarak, hükümetin Kuvâ-yı Milliye'nin isteklerini kabul ettiğini bildirdi. Mustafa Kemal Paşa da merkezî hükümetle millî teşkilât arasında tam bir anlaşmaya varıldığını millete duyurdu. Bundan sonra iki taraf arasındaki anlaşmazlık konularını gidermek üzere Amasya'da toplanılmasına karar verildi. Hey'et-i Temsiliyye adına Mustafa Kemal ve Bekir Sâmî paşalar ile Hüseyin Rauf Bey'in, İstanbul hükümeti adına Bahriye Nâzırı Sâlih Paşa'nın katıldıkları toplantıda (20-23 Ekim 1919) Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar doğrultusunda anlaşma sağlandı ve bazı gizli maddeler taşıyan beş protokol imzalandı. Fakat protokollerin uygulanması sırasında yine anlaşmazlıklar çıktı. Ali Rızâ Paşa Millet Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasını istiyordu. Mustafa Kemal Paşa ise bunun tehlikeli olacağını ve Anadolu'da düşmandan uzak bir yerde toplanmasını daha uygun buluyordu. Nihayet meclisin İstanbul'da toplanmasına karar verildi. Ancak seçimlerde Kuvâ-yı Milliye taraftarı milletvekillerinin çoğunluğu elde etmesi padişahı endişeye sevketti. Meclisin açılış tarihinin devamlı ertelenmesi yüzünden Ali Rızâ Paşa sadâretten çekilmek istediye de isteği kabul edil-

medi. Nihayet 12 Ocak 1920'de törenle açılan Meclis-i Meb'ûsan, 28 Ocak'ta Sivas'ta kabul edilen Misâk-ı Millî'yi resmen onayladı. Meclis'te Felâh-ı Vatan adıyla bir grup oluşturan milliyetçi mebuslar, hükümetin güven oyu alabilmesi için bazı nâzırların değiştirilmesini istediler. Harbiye nâzirliğine Fevzi Paşa'nın getirildiği yeni kabine 9 Şubat 1920'de meclisten güven oyu aldı. Fakat İtilâf devletlerinin uygulanması mümkün olmayan birtakım tekliflerle hükümete baskı yapmaları yüzünden Ali Rızâ Paşa 3 Mart 1920'de istifa etmek zorunda kaldı. İstanbul ile Anadolu'daki harekâtın anlaşmasından rahatsız olan İtilâf devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ettiler.

Ali Rızâ Paşa, 21 Ekim 1920'de kurulan dördüncü Tevfik Paşa kabinesinde Nâfia nâzirliğine getirildi. Tevfik Paşa'nın 21 Şubat 1921'de Londra Konferansı'na delege olarak gönderilmesi üzerine sadârete vekâlet etti. 12 Haziran 1921'de Dahiliye nâzirliğine tayin edildi, bu arada Nâfia nâzirliğini de vekâleten yürüttü. Tedavi için 24 Haziran 1922'de gittiği Almanya'dan 17 Ağustos 1922'de döndü. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırması üzerine, son Osmanlı hükümeti olan bu kabinenin diğer üyeleriyle birlikte 3 Kasım 1922'de o da istifa etti.

31 Ekim 1932'de Erenköy'deki evinde vefat eden Ali Rızâ Paşa İçerenköy Mezarlığı'na defnedildi. Sultan Vahdeddin'in de takdir ettiği ve devletin güç zamanlarında önemli görevleri başarıyla yerine getirmiş olan Ali Rızâ Paşa, bu hizmetlerinden dolayı çeşitli nişan ve madalyalarla mükâfatlandırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara 1927, s. 115-244; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, IV, 2105-2117; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 369, 393, 462-463, 526, 562; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüş İttihakları*, Ankara 1949, s. 12, 19, 22, 59, 88, 151, 163, 184, 187, 199-200, 229-233, 245-263; Tanık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğulları'nın Son Padişahu Vahideddin Mütareke Gayyasında*, İstanbul 1969, s. 221 vd.; Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara 1973, I, 147-157; Tahsin Uzer, *Makedonyada Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1979, s. 24, 95, 140, 152-153, 157, 315-317, 346; Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam* (nşr. Cemal Kutay), İstanbul 1980, s. 34, 69, 160-163, 175, 289-290; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1983, s. 172-175, 250, 301, 436-438, 589-596.

